

COMMUNITY ART FINALE

Vier jonge kunstenaars zijn klaar om het Verschil te gaan maken

In cultuurhuis Stefanus in Overvecht werd op 29 januari iets feestelijk afgesloten. *Leven met Verschillen*, een driejarig professionaliseringstraject waarin jonge theatermakers werden gecoacht in hun ontwikkeling als community-artkunstenaar, was ten einde. En dat verdiende een klein symposium: de Leven met Verschillen Finale. Bij binnenkomst lonkte de baklava op grote schalen en voor een keer was het niet eens zo koud in 'de Steef'. Wat heeft Leven met Verschillen betekend voor de makers? Welke lessen kunnen de coaches trekken? En welk vervolg komt er op het traject?

LEVEN MET VERSCHILLEN

Leven met Verschillen startte in januari 2007. Vier pas afgestudeerde theatermakers kregen de kans om zich in een meerjarig traject onder begeleiding te bekwamen in het maken van theater dat midden in de samenleving staat. Met, voor en/of door mensen die doorgaans niet veel met theater op hebben. Theater dat uitgaat van wat mensen op een bepaalde plaats bezighoudt, wat hun geschiedenis is, wat hen verbindt, of wat hen bijzonder maakt. Kunst die de verbinding met het leven van alledag niet schuwt, maar deze verbinding vanuit de behoefte om een groter engagement aan te gaan met de samenleving juist uitdaagt in vorm en betekenis.

De jonge makers formuleerden aan het begin van het traject elk hun eigen uitgangspunten voor Leven met Verschillen. Op basis van individuele interesses, kennis en vaardigheden beleefden ze een drie jaar lange zoektocht naar een eigen idioom. Ze verdiepten de zeggingskracht van hun werk en ontwikkelden sociale en organisatorische vaardigheden die bij community art onontbeerlijk zijn. Ze experimenteerden met de (on)mogelijkheden van verschillende artistieke werkvormen en media binnen de context van gemeenschappen op buurtniveau en groeiden in hun cultureel ondernemerschap.

Leven met Verschillen was een samenwerking tussen Stut Theater, Hogeschool voor de kunsten Utrecht faculteit theater, Vrede van Utrecht, ZIMIHC huis voor amateurkunst en Kunstfactor Theater. Een stuurgroep van deskundigen begeleidde de makers op artistiek-inhoudelijk en zakelijk gebied, en onderzoekers van Community Art Lab volgden en documenteerden de projecten intensief. De vier makers kwamen regelmatig met de coaches bij elkaar voor reflectie, intervisie, discussie en feedback op elkaars werk; ze volgden workshops en lessen van gespecialiseerde gastdocenten; en deden mee aan verschillende werkbijeenkomsten en festivals over community art.

DE FINALE

Tijdens de Finale wordt er teruggeblikt op drie jaar Leven met Verschillen. De vier makers: Anouk de Bruijn, Güner Güven, Tessa van Gent en Suzanne Rijndersma staan de hele dag centraal. Ze presenteren hun ervaringen aan het publiek en gaan in op de dilemma's waar ze voor gestaan hebben. 's Middags is er aandacht voor de toekomstscenario's van community art in Utrecht en daarbuiten, en de manier waarop de ervaringen van Leven met Verschillen daarin een doorstart krijgen. Als afsluiting van de dag spelen drie actrices het begin van *Eet me*, de voorstelling waar Suzanne nog aan werkt.

Tussen de programmaonderdelen door is er genoeg ruimte om nieuwe contacten op te doen en oude kennissen te begroeten. En dat is aan het publiek van de dag wel besteed. De tribune is gevuld met kunstenaars, onderzoekers, beleidsmakers, programmeurs en andere betrokkenen bij de ontwikkelingen rond community art. In het openingswoord schertst dagvoorzitter Chris Keulemans: 'Als er nu een bom op de Stefanus zou vallen, komt er in één klap een einde aan de Nederlandse ontwikkelingen op het gebied van community art!'.

VIER MAKERS, VIER MODELLEN

Anouk, Güner, Tessa en Suzanne zijn in drie jaar ieder op een andere manier gegroeid in hun ontwikkeling. Wat voor de één een obstakel was, stimuleerde juist de ander en binnen de kaders van het traject zijn ze elk een eigen richting ingeslagen. Onderzoeker Eugène van Erven, die de vier makers tijdens Leven met Verschillen heeft gevolgd, benoemt tijdens het symposium die verschillende richtingen. Hij heeft het over vier 'modellen', die worden vertegenwoordigd door de vier makers.

Güner werkt in het model dat je zou kunnen noemen 'de methodiek van Stut Theater'. Hierbij komen verhalen uit de gemeenschap boven via interviews en op basis van de interviews schrijft een toneelschrijver een script. Dit script wordt met de geïnterviewden besproken en aangepast tot ieders tevredenheid. Meestal spelen de oorspronkelijke vertellers, de eigenaars van de verhalen, zelf als acteurs mee in de voorstelling. De scènes komen via improvisaties tot stand. De buurtbewoners hebben een substantiële rol in het artistieke proces en de uitvoering, en het toneelstuk wordt vooral gespeeld op locaties in de wijken, voor een publiek dat zich in de verhalen en personages herkent.

Güner maakte drie succesvolle producties tijdens Leven met Verschillen: *Klik!* met Marokkaanse jongeren; *Familie à la Turca* met Turkse bewoners van Overvecht; en *Vlucht!*, met dorpsjongeren in Maartensdijk. Bij elk proces groeide zijn artistieke verantwoordelijkheid.

Anouk werkt met een variatie op het model van Güner. Ook bij haar is het script gebaseerd op interviews, maar Anouk schrijft de tekst zelf. De verhalen van de mensen die ze heeft geïnterviewd, komen dus via een directere weg terug in de voorstelling. In de woorden van Eugène: 'de verhalen gaan door een filter minder'.

De producties die Anouk maakte binnen Leven met Verschillen laten zich ook benoemen als belevingstheater op locatie. *Kunstzwemmen* bijvoorbeeld, een voorstelling met vrouwen uit de Utrechtse wijken Lombok en Oog in Al, speelde in een zwembad. Het publiek, gehuld in zwempak of bikini, kon zich letterlijk onderdompelen in de voorstelling. Anouk creëerde een omgeving waarin het publiek niet alleen toeschouwer was, maar ook een daadwerkelijke ervaring kreeg aangereikt. Ook haar nieuwe project belooft dit. Opnieuw met een groep vrouwen werkt ze aan een 'wandelloorvoering'.

Anouk maakte ook *Meisjesstad*, een theaterstuk over en met tienermoeders; en *Weg van mijn wijk*, met bewoners uit de wijk De Valuwe in Cuijk.

Ook Tessa werkt op basis van interviews met buurtbewoners, maar de bewoners spelen daarna niet mee in een voorstelling. Hun verhalen worden verwerkt in audiovisuele collages en installaties waar het publiek doorheen of langs kan lopen. Ze maakte *Tentoonstelling*, een audiotour langs zeven vensterbanken; en *Groepsfoto: ik heb mezelf altijd op zak*, een collage van talloze sleutelbossen, portemonnees en andere spullen die de meeste mensen altijd bij zich hebben.

Tessa is vooral bezig met het vormgeven in beelden. Ze zoekt in de alledaagse werkelijkheid naar elementen van schoonheid en die vergroot ze uit. Haar doel is daarbij om mensen gelijkenissen en/of verschillen bij elkaar te laten ontdekken, zodat ze daarover met elkaar in gesprek kunnen gaan. Ze zoekt naar subtiele authenticiteit binnen overeenkomstige kenmerken of voorwerpen. Tessa heeft in de afgelopen drie jaar ontdekt dat ze met het medium film beter in staat is om authenticiteit weer te geven dan met theater. Haar meest recente project is dan ook het maken van een documentaire film: *Snotneuzen en knikkerzakken*. Hierbij werkt ze met zes bewoners van één straat in Zuilen.

Suzanne tenslotte werkt, vooral in de laatste fase van *Leven met Verschillen*, als enige van de vier makers met beroepsacteurs. De voorstelling *Eet me* wordt gemaakt op basis van interviews met wijkbewoners, maar hun verhalen worden op toneel vertolkt door professionele spelers; niet door de mensen zelf. Het script, dat net als bij Güner wordt geschreven door een aparte schrijver, wordt niet meer herzien onder invloed van de mensen die geïnterviewd werden. Het artistieke proces vindt plaats buiten het zicht en zonder de invloed van de oorspronkelijke eigenaars van de verhalen.

Als het script klaar is gaan Suzanne en de acteurs ermee de vloer op en tijdens het repeteren laten de acteurs de teksten weer los. Ze maken zich de verhalen eigen – dan pas komt het uiteindelijke script tot stand: met hun input uit improvisaties en gesprekken over het thema van de voorstelling. Zo ontstaat een geëngageerde montagevoorstelling waarin de authentieke verhalen van multiculturele Utrechtenaren voelbaar zijn, en waarmee Suzanne 'zowel herkenning als troost' hoopt te bieden aan een gevarieerd publiek.

Binnen *Leven met Verschillen* maakte ze eerder *Ik ben*, een voorstelling met en over vier jonge meiden; en *K*eiland*, met Marokkaanse jongeren. Ook maakte ze een video-installatie met Egyptische vrouwen in Amsterdam-Noord.

UITDAGINGEN EN DILEMMA'S

De vier verschillende modellen geven een beeld van de diversiteit en veelvormigheid die er is op het gebied van geëngageerde kunst die artistiek-inhoudelijk berust op de (levens)verhalen van 'gewone mensen'. Ook rijst hier de – veelgestelde – vraag wat community art nu eigenlijk is en waarmee het zich precies onderscheidt van andere kunstvormen. Gaat het om identificatie? Of ook om participatie? Wat is de essentiële gemene deler in al die kunstvormen? Welke projecten en initiatieven zijn vergelijkbaar? En moeten de verschillen invloed hebben op de criteria waarmee projecten worden beoordeeld? Vragen die hoogstwaarschijnlijk aan de orde zullen komen in de evaluatie van *Leven met Verschillen*.

In de publicatie *Leven met Verschillen : Bewegen door het community art landschap*¹ wordt gesproken van een community-artspectrum met een 'harde kant' en een 'zachte kant'. Aan de harde kant van het spectrum bevinden zich Güner, Anouk en andere kunstenaars(collectieven) die de deelnemers een substantiële rol geven in het artistieke proces en de uitvoering; aan de zachte kant zien we het werk van onder meer Tessa en Suzanne, die minder intensief

---

¹ Kamphuis en De Boer (red.) 2008.

samenwerken met bewoners en de verhalen uit de buurt als vertrekpunt nemen voor een relatief autonoom proces. Welke specifieke dilemma's en uitdagingen kwamen de vier makers tegen op de verschillende posities in het spectrum?

Voor Güner en Anouk is het sociale proces is heel belangrijk. Ze steken veel tijd en energie in het contact met de spelers. En zoals Güner zegt: 'Dat gaat diep.' Anouk vertelt dat haar (sociale) betrokkenheid bij de deelnemers tijdens het proces (het koffie drinken, de gesprekken, het langsgaan als mensen ziek zijn, enz.) uiteindelijk haar artistieke kwaliteiten heeft versterkt. Bij deze vorm van participatief community theater krijgt het artistieke proces alleen vorm binnen de context van een sociaal proces, waarin veel aandacht is voor de persoonlijke verhalen van de deelnemers en de manier waarop die zo krachtig en authentiek mogelijk kunnen worden omgezet in theater. De uitdaging is om een evenwicht tot stand te brengen tussen sociale betrokkenheid en artistieke directie in een meerstemmig creatieproces. Güner vertelt dat één van de dingen die hij heeft geleerd tijdens *Leven met Verschillen* is om af en toe te zeggen: 'Ik ben de baas en zo gaan we het doen.' Dat is niet altijd gemakkelijk; Anouk herkent dit. Ze geeft het voorbeeld van een jonge deelneemster die per se wilde zingen in de voorstelling, maar dat alleen maar erg vals kon. Anouk: 'Zeg je dan "nee"?' Enerzijds is het uitgangspunt om iedereen te respecteren en zijn of haar inbreng te waarderen; anderzijds is het een doelstelling om een voorstelling neer te zetten van hoge kwaliteit, waarin alle deelnemers bovendien in hun kracht worden getoond. Het meisje heeft uiteindelijk, na wat extra training, haar lied gezongen tijdens de voorstelling.

Bij Tessa is er geen sprake van een diepgaand sociaal proces zoals bij Güner en Anouk. Ze werkt vooral alleen en ze spreekt de deelnemende buurtbewoners maar één keer: tijdens het interview. Dat is telkens een belangrijk moment. In die ene ontmoeting moeten de mensen vertrouwen voelen en openhartig hun verhalen vertellen. Het is dan of niet.

Tessa vertelt dat haar autonome manier van werken tijdens *Leven met Verschillen* niet altijd ideaal was. Zonder stok achter de deur is zelfdiscipline soms moeilijk op te brengen. (Voor Anouk en Güner was dit anders omdat ze verbonden waren aan Stut Theater en ook Suzanne opereerde in een groter samenwerkingsverband). Een andere uitdaging voor Tessa is zorgen dat de fysieke afwezigheid van de buurtbewoners niet als een gebrek wordt ervaren in haar voorstellingen; dat de authenticiteit ook voelbaar blijft wanneer je alleen hun stemmen hoort en voorwerpen ziet. Haar installaties bieden een conceptueel afgekaderde ruimte aan de verhalen van bewoners en zijn eerder *over* de mensen dan *van* de mensen – en daarmee is het ook minder vanzelfsprekend dat buurtbewoners als publiek komen kijken.

Ook voor Suzanne is het de uitdaging om de kracht van het oorspronkelijke verhaal intact te laten en te zorgen dat de gemeenschap waaruit de verhalen afkomstig zijn zich in het resultaat herkent. Zij voegt echter nog een 'filter' toe door de voorstelling te laten spelen door acteurs, die de verhalen herinterpreteren en er hun eigen vorm aan geven. Suzanne vertelt dat het een zoektocht is om het echte, vaak schrijnende verhaal van de mensen te maken tot iets wat in het theater interessant is om naar te kijken. 'Hoe zorg je dat een voorstelling géén aapjes kijken en niet clichématig wordt, en toch recht doet aan de werkelijkheid – zodat het stuk tegelijkertijd een universele waarde heeft en herkenbaar is voor de mensen over wie het gaat?' Als één van de belangrijkste dingen die ze geleerd heeft noemt Suzanne doorzettingsvermogen. Om alles productioneel te organiseren, te plannen en te financieren heb je daar een stevige dosis van nodig. En hoewel de voorwaardenscheppende aspecten niet haar lievelingsbezigheden zijn, vertelt ze dat ze alles inmiddels doet vanuit een besef van artistieke noodzakelijkheid.

HET VERVOLG

Leven met Verschillen was een combinatie van secure begeleiding (scholing, intervisie, uitwisseling) en jonge makers in het diepe gooien. De partners die bij het traject betrokken waren, geven de opgedane ervaring en kennis graag door aan collega's en nieuwe generaties. Daarom krijgt Leven met Verschillen tot 2013 een vervolg in de Werkplaats Community Art Lab Utrecht. De plannen zijn nog niet helemaal uitgekristalliseerd, maar tijdens de Finale wordt alvast een tipje van de sluier opgelicht. De bedoeling is in ieder geval om het vervolgtraject een sterker interdisciplinair karakter te geven.

Een hiermee samenhangende ontwikkeling is de op handen zijnde oprichting van Community Art Lab XL (CAL XL), een landelijk platform voor community art. Sikko Cleveringa is een van de kwartiermakers voor CAL XL en presenteert de plannen tijdens de Finale. Binnen het platform CAL XL worden verschillende community-artprojecten opgenomen waarin jonge makers een leertraject afleggen. Ze worden daarbij gekoppeld aan meer ervaren kunstenaars, cultuuraanjuders en een landelijk community-artnetwerk.

Een team van kwartiermakers is bezig met een laatste consultatieronde in het veld. Indien de beoogde partnerschappen en financiële dekking gerealiseerd kunnen worden, gaat CAL XL dit najaar echt van start.

De komende maanden worden alle observaties, procesregistraties en resultaten van drie jaar Leven met Verschillen verzameld. Na de zomer verschijnt er een afsluitende publicatie met documentaire op dvd.

Finn Minke
Februari 2010

MEER INFORMATIE

Foto's van de Finale en informatie over de vier makers <http://community-art.nl/nl/?p=818>

Leven met Verschillen <http://community-art.nl/nl/?p=64>

Community Art Lab XL http://community-art.nl/nl/?page_id=939